

Nezir Halilović¹

UDK: 37.013.83:28-254

PRVA OBJAVA – KUR'ANSKI POZIV NA CJELOŽIVOTNO UČENJE

- Sažetak –

U ovom radu je predstavljeno razumijevanje koncepta cjeloživotnog učenja kroz prizmu kur'anskih poruka Prve objave. Nakon uvodnog razmatranja i navođenja pet ajeta koji sačinjavaju Prvu objavu te definiranja korištenih pojmova analizirane su kur'anske poruke iz prve objave u kontekstu potrebe cjeloživotnog učenja. Rezultati nedvosmisleno potvrđuju da je koncept cjeloživotnog učenja u potpunosti kompatibilan s porukama riječi iz Prve objave objavljenih u Kur'anu, te da Kur'an traži cjeloživotno učenje od vjernika, pri čemu im ostavlja široku slobodu izbora u pogledu izbora tokom tog procesa.

Ključne riječi: Kur'an, učenje, obrazovanje, cjeloživotno učenje i obrazovanje.

Uvod

Većina ljudi na sam spomen religije i religijskih knjiga uglavnom pretpostavlja da će uslijediti navođenje dogmatski, čisto-teološki i nerijetko transcendentalnih pojmova i događaja. Razloga za to ima mnogo, koliko god da su u pitanju stereotipi i percepcije religije nametnute sredstvima masovne komunikacije, s jedne strane, toliko su za tu i takve percepcije nerijetko odgovorni i sami vjerski službenici koji bez ikakve potrebe vjeru redovno prezentiraju na ustaljene, tradicionalne načine i klišeje. Upravo iz tog razloga, kada se spomene da je religija, u našem slučaju islam, izuzetno

---

1 Dr. sc. Nezir Halilović – šef Odjela za vjeronauku u Upravi za obrazovanje i nauku Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini i docent na Islamskom pedagoškom fakultetu Univerziteta u Zenici; e-mail: nezirhalil@yahoo.com.

snažan stimulator i motivator za procese cjeloživotnog učenja i izgradnje, većina bude nemalo iznenađena.

Prve riječi objave Kur'ana

Riječ Kur'an (ar. *نارقل*) je danas toliko raširena da većina slušalaca uopće i ne razmišlja o njenom značenju i pod tim pojmom uglavnom podrazumijeva „svetu knjigu muslimana”. Ova sintagma je nastala kao posljedica raširenosti u „skoro svim evropskim rječnicima” (Guellouz, A. prema Karić, E. 1999: 21). Malobrojni znaju dublje značenje pojma „Kur'an”. Pojam „Kur'an” je i jedan od oblika aktivnog participija glagola „qare'e” i radi se o zajedničkoj imenici, odnosno o infinitivu. Riječ Kur'an znači ‘čitanje’ ili ‘sakupljanje’. Korijen ove riječi su 2 arapska glasa: kaf (ق), ra (ر), te sukun tj. hemze (ْ). U svim oblicima koji su izvedeni iz ovog korijena proteže se jedno glavno značenje te riječi a to je ‘sakupiti’. Kur'an se čita ili, kako je to uobičajeno reći među bosanskim muslimanima, „uči”. Neki islamski učenjaci smatraju da je Kur'an nazvan tim nazivom zato što u sebi sakuplja i sadrži ajete, sure, zapovijedi, zabrane, obećanje, prijetnje, vijesti o prošlim narodima itd. Po ovome bi riječ Kur'an značila ‘zbirka’. To je značenje riječi Kur'an s jezičke strane, dok ta riječ, po vjerovanju muslimana, označava posljednju Božiju knjigu, koja je preko meleka Džibrila objavljena posljednjem Božijem poslaniku Muhammedu, s. a. v. s. (Handžić 1972). „U savremenom arapskom jeziku taj glagol se i danas koristi u značenju ‘čitati’, ‘odgonetnuti’, označavajući djelovanje čiji predmet je, općenito uzev, pisani tekst. Otuda se često upotrebljava prijevod riječi Qur'an u smislu ‘Knjiga’” (Guellouz, A. prema Karić, E. 1999: 21). Kur'an je postepeno objavljivani u periodu od 23 godine, od 610. do 632. godine, i to 13 godina u Mekki i 10 godina u Medini. Od perioda objave do danas, muslimani su na različite načine pristupali Kur'anu, počevši od onih koji su u njemu vidjeli obredni tekst čije samo čitanje spada u vjerske obrede pa do onih koji u njemu traže izvor i putokaz za savremena naučna otkrića. Tako, danas su sve češći stavovi istraživača koji pozivaju na iščitavanje Kur'ana u kontekstu savremenih naučnih dostignuća i sagledavanje njegove nadnaravnosti kroz nagovještaje naučnih otkrića iz novijeg vremena. „I pored toga što tretira raznovrsne teme, u Kur'anu nema grešaka ni u kom pogledu. On nam donosi saznanja koja je bilo nemoguće dokučiti u vrijeme kada je objavljen. U Kur'anu nalazimo činjenice iskazane u samo nekoliko riječi za čiju spoznaju je čovjeku bilo potrebno ne samo hiljadugodišnje iskustvo nego i pomoć savremenih teleskopa, mikroskopa, planskih posmatranja i istraživanja” (Taslaman, C. 2006: 10). S druge strane,

sve su češći i savremeni pristupi po kojima se u Kur'anu traže modeli i upute za izgradnju idealnog muslimanskog društva. O tome govori učenik Seida Kutba, jednog od najistaknutijih muslimanskih autora 20. stoljeća. „Temeljni cilj Kur'ana, kako ga je shvatio Kutb, je dinamičan, pragmatičan, živući. Taj cilj stremi ka tome da iznova izgradi muslimansku personalnost, muslimansku zajednicu i muslimansko društvo” (Al-Halidi, A. 1988: 33). Bez obzira da li čovjek u čitanju Kur'ana traži ibadet (Bogougodno djelo za koje očekuje nagradu na Onom svijetu), naučne činjenice za postojeća ili nova naučna otkrića ili, pak, teži da popravi svoje stanje i doprinese izgradnji naprednog plemenitog društva, nema nikakve dileme da su svi navedeni pristupi Kur'anu legitimni, tim prije što i sam Kur'an u više navrata sve one koji sumnjaju u njegovu istinitost poziva na provjeru njegovih sadržaja. „A ako sumnjate u ono što objavljujemo robu Svome, načinite vi jednu suru sličnu objavljenim njemu, a pozovite i božanstva vaša, osim Allaha, ako istinu govorite. Pa ako ne učinite, a nećete učiniti, onda se čuvajte vatre za nevjernike pripremljene, čije će gorivo biti ljudi i kamenje” (Kur'an: Bekare, 23-24). Budući da se radi o poznatim, svima dostupnim sadržajima Kur'ana, te otvorenom pozivu na kritički pristup svim navodima, kur'anske poruke će trajno biti otvorene i aktuelne svim mogućim istraživačima. No da bi se bilo šta od toga moglo postići potrebno je imati osnovna saznanja o Kur'anu, tj. potrebno je učiti. Zanimljivo je da su upravo te riječi „UČI, ČITAJ...” prve riječi Kur'ana koje su objavljene čovjeku. Tačnije, radi se o prvih pet ajeta kur'anske sure El-Alek: „Čitaj, u ime Gospodara tvoga, koji stvara, stvara čovjeka od ugruška! Čitaj, plemenit je Gospodar tvoj, koji poučava peru, koji čovjeka poučava onome što ne zna” (Kur'an: El-Alek, 1-5).

Već na prvi pogled uočava se da u porukama prve objave dominiraju edukacijske riječi i poruke (čitaj, poučavanje, pero, ono što čovjek (ne) zna). Osim toga, procesi na koje ukazuju riječi Prve objave su:

- Proces čitanja
- Proces stvaranja (proces permanentnih promjena u čovjeku i svijetu oko njega i predmet izučavanja svih prirodnih nauka)
- Proces izgradnje plemenitosti u čovjeku, budući da se Gospodar opisuje kao plemeniti
- Proces poučavanja peru, tj. pisanju i pismu
- Proces poučavanja svemu onome što čovjek ne zna.

Nakon ove analize jasno se uočava da su svi procesi na koje ukazuju riječi Prve objave otvoreni procesi, te da će malo ko od razumom obdarenih ljudi za

sebe reći da je okončao ijedan od ovih procesa. Tako postepeno dolazimo i do predmeta ovog rada te se uočava da je kur'anskim pozivom iskazanim u Prvoj objavi, u suštini, trajno otvoren proces cjeloživotnog učenja i obrazovanja. No, prije nego li se uđe u još dublju tematiku tog poziva, nužno je definirati ključne pojmovi kako bi se postiglo što potpunije razumijevanje.

Čovjek i procesi učenja i obrazovanja

Utvdili smo da su prve Božije riječi posljednje objave čovječanstvu upravo poziv na čitanje i učenje, što nameće potrebu definiranja tog pojma. Nema dileme da je jedna od najznačajnijih aktivnosti u sveukupnoj povijesti čovječanstva, kako na kolektivnom tako i na individualnom nivou, upravo učenje. Ako bismo kod čovjeka tražili jedan imenitelj, tj. jedno svojstvo koje ga stalno opisuje, onda bi to svakako bila činjenica da je čovjek biće koje neprekidno uči. Učenje je toliko prisutno u našim životima da svakodnevno učimo i usvajamo mnoštvo novih stvari, postupaka i pristupa. S druge strane, pojam učenja se najčešće veže za period školovanja, raznih jezičkih kurseva ili, pak, posebne obuke na poslu. Nema dileme da je malo ljudskih aktivnosti koje tako vjerno, gotovo nerazdvojno, prate čovjeka od njegovog prvog koraka na Zemlji pa do danas i koje će ga, sasvim je izvjesno, u budućnosti zauvijek pratiti. Šta je čovjek, kao živo biće, od svoje pojave na Zemlji pa sve do danas učio, pitanje je koje apsorbuje cjelokupnu povijest čovječanstva i na njega se, shodno svojoj oblasti, osvrću sve poznate nauke današnjice. Ako to pitanje ograničimo na konkretnu jedinku, tj. određenu ličnost, daleko je lakše dati odgovor na njega, i tada bi odgovor glasio da je ta osoba učila sve što je karakteriše, izuzev onoga što joj je dato čistim biološkim naslijeđem. Nema aktivnosti u ljudskom životu koja nije bazirana na prethodnom učenju. „Učili smo da hodamo, govorimo i igramo; da vozimo automobil, plivamo i sviramo na klaviru; da sričemo, pišemo i čitamo; pamtimo činjenice, brojeve telefona i pjesme, učimo šta da jedemo, čega se plašimo, šta da izbjegavamo i koje objekte da seksualno želimo. Usvajamo moral, vrijednosti i interesovanja. Prihvatamo religije, vjerovanja i ideologije. Razvijamo sklonosti, predrasude i manire. Učimo nove pojmove, značenja i samoobrazovanja; učimo strane jezike. Nalazimo nove motive, ambicije i nade. Učimo znakove, putokaze i simbole. Postepeno stičemo sopstvene crte i težnje ličnosti i razvijamo jednu vodeću ličnu savjest i manje ili više razumljivu filozofiju života. Čak učimo i kako da učimo” (Olport 1985: 58). Osim što je vezano za svaku jedinku, sljedeća karakteristika učenja jeste da je u pitanju prvenstveno individualni proces, ono je privatno i lično, toliko lično da dotiče najdublju intimu svakog

čovjeka. Međutim, naslijeđe i nastava potvrđuju da se na taj individualni proces, u manjoj ili većoj mjeri, može i spolja uticati. Za učenje možemo slobodno reći da učenje predstavlja individualno, neposredno ili posredno, iskustvo spoljašnjeg okruženja i svijeta. „Svako pozitivno ili negativno životno iskustvo, koje vodi do promjene ponašanja, znači učenje” (Danilović 1998: 9).

Učenje je dugo vremena predmet brojnih naučnih radova i istraživanja, tako da u pristupu ovom pojmu nalazimo na izrazito bogatu materiju unutar koje možemo razlikovati četiri pristupa:

1. Laičko poimanje pojma učenja

Većina ljudi ima svoju „definiciju”, svoje razumijevanje učenja, i sve one se mogu svesti pod laička poimanja učenja. Laičko shvatanje učenja objašnjava učenje kao proces koji se uglavnom opisuje sljedećim karakteristikama: (Učenje je svjesna, namjerna i cilju usmjerena aktivnost.; Cilj aktivnosti učenja je stjecanje znanja i vještina.; Učenje je najčešće vezano za ponavljanje.; Učenje je uvođenje smisla u informacijama.; Učenje je usvajanje znanja, spretnosti i navika.; Učenje je mijenjanje ličnosti.; Učenje je obrada informacija.) Klasični laički prototip osobe koja uči predstavlja dijete, mlada osoba ili čovjek koji sjedi za knjigom i uči. Većina osoba kada govori o učenju, uglavnom ima na umu ovu vrstu aktivnosti. Možda nam najbolju ilustraciju općeg razumijevanja učenja daju rezultati istraživanja Barryja i Sahlberga (1996) u kome su se 14 do 15-godišnja djeca izjasnila da je učenje „odlazak u školu da zapamtiš nove stvari koje ti nastavnik kaže i da ih dobro pohraniš u svoju glavu” i „pokušaj da pronađeš odgovor na svoja lična pitanja ili stjecanje novih vještina. To je, također, i zainteresiranost da ti poraste znanje i razviju se sposobnosti, zato što to neko traži, ili zato što si ti lično zainteresiran za to” (prema, Barry i Sahlberg 1996: 195). Obje izjave odlično pokazuju da učenje predstavlja aktivnost koja može biti spolja potaknuta, kao i da može biti lično motivirana. Osim toga, obje izjave ilustrativno pokazuju dječije razlikovanje formalnog od neformalnog i informalnog učenja. Međutim, ponekad se u svakodnevnom govoru otkriva jedno šire, ali još uvijek laičko, poimanje učenja. Naime, za neko dijete se može čuti da se „naučilo izboriti za ono što želi”, roditelji u srdžbi često koriste frazu „naučit ću ja njega...”, itd. Iako se u navedenim primjerima koristi riječ učenje, pod tim izrazima uopće se ne misli na uobičajeno stjecanje znanja, već se prvenstveno misli na učenje ponašanja, određenih crta ličnosti, socijalnih stavova i drugih karakteristika koje nadilaze uobičajeno sticanje

znanja i motornih vještina. Laičko shvatanje pojma učenja, kao posebnu vrstu aktivnosti raspoznaje i fenomen učenja motornih vještina koji se usko veže uz tradicionalni pojam šegrtovanja. Učenje motornih vještina bazira se na posmatranju izvođenja radnje, koje može biti popraćeno verbalnim pojašnjenjima, a zatim osoba koja uči pokušava samostalno ponoviti tu radnju, pri čemu su svijest i namjera (tj. cilju usmjerena aktivnost) značajne karakteristike i ovog učenja.

2. Psihološko poimanje pojma učenja

Psihologija je problemu učenja posvetila tako veliku pažnju da se na tome razvila posebna naučna disciplina, psihologija učenja i poučavanja, koja se bavi prvenstveno tim procesima. Kao rezultat toga došlo se do širokog razumijevanja pojma učenja. „Učenje prožima skoro svaku čovjekovu aktivnost. Čovjek ne stiče samo nova saznanja i vještine, već uči kako da uči i pamti, kako da rješava probleme, tj. kako da misli; oponašanje objekata i drugih osoba u velikoj mjeri zasniva se na prethodnom iskustvu; čovjek stiče nove motive, vrijednosti i na tom sticanju učenje ima značajnu ulogu; na osnovu iskustva, emocije se vezuju za druge ljude, objekte, principe; brojne osobine (crte) ličnosti se uče ili bar učenje ima značajnu ulogu u njihovom nastanku. (...) Ukratko, skoro svaki ‘djelić’, svaka komponenta čovjekove aktivnosti, kao i ono jedinstvo i cjelina, koju svaki čovjek predstavlja, zasnovani su dobrim dijelom na učenju” (Radonjić 1985: 17). I zaista, ako se posmatra jedna generacija beba u porodilištu, uočava se velika ujednačenost, međutim, odlaskom u različite socijalne sredine, uslijed različitih dispozicija i utjecaja različitih odgojnih pristupa, stimulativne ili nestimulativne sredine, te djelovanjem brojnih drugih faktora, nakon dvadeset godina među tom djecom će se naći značajne razlike. Uvažavajući te značajke, psiholozi su dali jednu moderniju definiciju učenja koja se često navodi u udžbenicima psihologije: „Učenje je relativno trajna i progresivna promjena ponašanja individue koja je rezultat prethodne aktivnosti individue.” Međutim, ova definicija je naišla na opravdanu kritiku jer postoje oblici učenja koji su trajni, a ne relativno trajni, svjedoci smo da se pored progresivnih promjena, uče i one negativne, osim toga progresivnost podrazumijeva akumulaciju, tj. kvantitativni rast, međutim postoji učenje navikavanja ili habituacija koju karakteriše kvantitativno opadanje reakcija, tj. kako da se ne reagira, dalje postoji učenje iz jednog puta, bez potrebe za progresivnošću. Osim toga, učenje je rezultat kako spoljašnjih, tako i unutrašnjih, mentalnih, aktivnosti individue (opažanje, mišljenje i sl.). Zbog svega toga Radonjić daje jednu novu definiciju pojma

učenja: „Učenje je trajna i relativno specifična promjena ponašanja individue koja se pod određenim uslovima može manifestovati u njenom ponašanju, a koja je rezultat prethodne aktivnosti individue” (Radonjić 1985: 29).

3. Pedagoško poimanje pojma učenja

Učenje je proces čiji je primarni cilj sticanje znanja i sposobnosti, stavova o okruženju, razvijanje vještina i sticanje navika. Kada se radi o organiziranom učenju (nastavi), onda se usvajanje znanja naziva „materijalna strana”, razvijanje sposobnosti „funkcionalna strana” učenja, a usvajanje pozitivnih stavova i ispravnih odnosa „odgojna” dimenzija učenja odnosno nastave. Pod znanjima podrazumijevamo „sistem ili logički pregled činjenica i generalizacija o objektivnoj stvarnosti koje je čovjek usvojio i trajno zadržao u svojoj svijesti” (Poljak 1985: 13). U navedenoj definiciji znanja uočavaju se dvije značajne kategorije koje treba dodatno pojasniti. To su:

- Činjenice koje označavaju konkretnosti, odnosno pojedinosti o objektivnoj stvarnosti koje čovjek upoznaje perceptivnim putem tj. svojim čulima: npr. vidi oblake, čuje grom, osjeti miris dunje, okus hrane, toplinu ili hladnoću predmeta itd.
- *Generalizacije ili apstrakcije* su kategorija do koje se dolazi mišljenjem i drugim mentalnim procesima a najznačajnije su: pojmovi, pravila, principi, metode, zakoni, definicije, zaključci, dokazi, kategorije, aksiomi, postulati, izvodi, norme, postavke, hipoteze, anticipacije, teorije, misli, ideje, sistemi, simboli, algoritmi, formule, vrijednosti itd.

4. Filozofsko poimanje učenja

Četiri su opća pristupa kojima se pokušava filozofskim putem dokučiti suština učenja:

1. *Urođeni idealizam* – postavke o učenju koje datiraju još od Platona, Sokrata, kasnije Dekarta (Descartes), a danas kod Čomskog (Chomsky) i dr. Po ovom shvatanju, ideje se oduvijek nalaze u umu osobe koja nešto spoznaje i u odgovarajućim uvjetima i okolnostima one se samo otkrivaju.

2. *Empirijski pristup* – zagovaraju ga Lok (Lock), Hjum (Hume) i drugi, a osnovna postavka je da se dijete rađa kao „tabula rasa – potpuno prazna ploča”, bez ikakvih prethodnih iskustava i unaprijed stvorenih mišljenja, a znanje se stiče korištenjem čula i otkrivanjem svijeta koji nas okružuje. Svaka „ideja” rezultat je iskustava i nije izmišljena niti urođena.

3. *Konstruktivizam* – baziran je na fundamentalnom stavu da se učeniku znanje ne može dati, već ga treba sam usvojiti (konstruisati). Osoba aktivno obrađuje, uprošćava i rekonstruiše dobijene informacije, pri čemu je racionalan, ali i ograničen svojim sposobnostima (relativno mali kapacitet memorije naspram izrazito složenog okruženja). Upravo zbog složenosti svijeta koristimo se pojednostavljivanjem i (re)konstrukcijom svih informacija iz okruženja, u čemu nam mogu i drugi pomagati, a nastava je najbolji primjer tog učenja. U tom procesu pojednostavljenja, transformisanja i (re)konstrukcije znanja presudni faktor je prethodno znanje (konceptije), na kojem se gradi novo znanje.

4. *Konektivizam* – je savremena teorija učenja „za digitalno doba”, kako su je oblikovali George Siemens i Stephen Downes, nakon analize bihejviorizma, kognitivizma i konstruktivizma. Ova teorija je nastala kao pokušaj njihovog objašnjavanja efekata koje proizvodi savremena tehnologija na naš život, na našu komunikaciju i na način na koji učimo. Donald G. Perrin, urednik međunarodnog časopisa za edukacijsku tehnologiju i učenje na daljinu (*International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*), rekao je da ova teorija „kombinira relevantne elemente prethodnih teorija učenja, socijalne strukture i tehnološka dostignuća kako bi kreirala snažnu teorijsku osnovu za učenje u digitalno doba”. Osnovni problem u ovoj teoriji je kako savremene tehnologije staviti u funkciju učenja.

Obrazovanje

Za razliku od učenja koje je dominantno individualna kategorija usko vezana za svaki individuum, obrazovanje je nešto drugačiji pojam i dominantno se odnosi na ustanove i organizovani sistem. Pojam obrazovanja obavezno podrazumijeva učenje u okviru određene ustanove, organizovan proces, sadržaj i rezultat organiziranog i/ili slučajnog učenja u funkciji razvoja različitih sposobnosti, kao i stjecanja raznovrsnih znanja, vještina, umijeća i navika. Za razliku od učenja koje je, kako je već rečeno, prvenstveno intimna kategorija, obrazovanje je javna kategorija i podložno je društvenom nadzoru. Obrazovanje se obično dijeli na formalno – u obrazovnim ustanovama, i obuhvata sljedeće nivoe: predškolsko, osnovnoškolsko, srednjoškolsko, dodiplomsko, diplomsko i postdiplomsko obrazovanje, te neformalno – koje se odnosi na razne oblike obrazovanja van škole (kursevi, razna udruženja...), te informalno – koje je rezultat svjesne lične aktivnosti individuumu i za koje ne postoji organizovana podrška učenju sa strane. Dakle, radi se o čistom samoobrazovanju.

Cjeloživotno učenje i obrazovanje

Pojmovi „cjeloživotno obrazovanje” (*lifelong education*) i „cjeloživotno učenje” (*lifelong learning*) vode porijeklo iz Engleske. Njihova pojava je vezana s razvojem ideje i prakse obrazovanja odraslih u industrijski razvijenim zemljama Zapada. Iako se pojam javlja tokom 20-ih godina prošlog stoljeća, koncept cjeloživotnog učenja i obrazovanja dobija na značaju tek nakon Drugoga svjetskog rata. Naime, nastao je i razvio se kao odgovor na „svjetsku krizu obrazovanja”, o kojoj je 60-ih godina 20. stoljeća govorio Kumbas (Coombs 1968). Kriza je nastala kao posljedica javljanja mnoštva novih poslova za koje obrazovne ustanove nisu posebno pripremale učenike i studente, a izlaz iz ove krize isti autor vidi u jačanju neformalnog obrazovanja. Međutim, ovaj pojam je postao međunarodno prihvaćen na međunarodnim konferencijama o obrazovanju odraslih koje su održane u organizaciji UNESCO-a (1960. i 1965. godine). Razvoj koncepta obrazovanja odraslih bitno je pridonio formiranju koncepta cjeloživotnog obrazovanja (Jarvis 1983). Termin cjeloživotno obrazovanje bio je promovisan posredstvom UNESCO-ovih publikacija početkom sedamdesetih godina od kojih je najznačajnija izvještaj Edgara Faurea iz 1972. godine pod nazivom: „Learning to be – the world of education today and tomorrow”. „Termin cjeloživotno učenje prevladao je 1996. godine na sastanku 25 ministara obrazovanja zapadne i srednje Evrope, Australije, Kanade, Japana, Meksika, Novog Zelanda i SAD-a što je održan u Parizu, na kojem je zaključeno da se time ostvaruje paradigmatički preokret ‘od obrazovanja k učenju’ koji je nužan kao primarni cilj svjetske obrazovne reforme. Također je zaključeno da ‘cjeloživotno učenje za sve’ treba biti vodeće načelo buduće obrazovne politike” (Pastuović 2008: 254). Nakon toga trodijelna kategorizacija učenja postaje okosnica u kreiranju obrazovnih sistema i u konceptu cjeloživotnog učenja i obrazovanja počinje se praviti vrlo jasna distinkcija između formalnog, neformalnog i informalnog obrazovanja. Što se tiče najznačajnijih odrednica tog pojma, po mnogima ih je najbolje sažeto opisao Dave: „Cjeloživotno učenje zahtijeva da se obrazovanje sagleda u njegovom totalitetu. Ono pokriva formalni, neformalni i informalni oblik obrazovanja i pokušava integrisati i artikulirati sve strukture i faze obrazovanja duž vertikalne i horizontalne dimenzije. Ono je također karakteristično po svojoj fleksibilnosti što se tiče vremena, prostora, sadržaja, načina učenja i stoga zahtijeva samoupravljivo učenje, dijeleći nečije prosvjetljenje s drugima i prihvaćajući različite stilove i strategije učenja (Dave 1976: 35-36). Poslije je u koncept cjeloživotnog učenja uključeno i iskustveno učenje. „Cjeloživotno obrazovanje obuhvata

namjerno i nenamjerno (slučajno), tj. iskustveno učenje” (Titmus 1989: 548). Iako se pojmovi cjeloživotnog učenja i cjeloživotnog obrazovanja često koriste kao sinonimi, među njima postoji razlika. Pojam cjeloživotnog učenja je mnogo širi nego pojam cjeloživotnog obrazovanja. U korištenju pojma cjeloživotno obrazovanje akcentat je na obrazovnom programu koji se koristi, dok je kod pojma cjeloživotno učenje akcentat na individuumu koji uči te njegovom izboru sadržaja i aktivnosti kojima pridaje značaj i pažnju te namjerno ili nenamjerno uči. S obzirom da i učenje i obrazovanje ukazuju na otvorene procese, u ovom radu ćemo ih koristiti kao sinonime jer i jedan i drugi pojam daju iste rezultate, tj. napredak individue i društva. „Ključne implikacije koncepcije cjeloživotnog obrazovanja, odnosno cjeloživotnog učenja, jesu promjena razumijevanja obrazovanja kao školovanja i napuštanje tradicionalnog vjerovanja da je obrazovanje namijenjeno samo djeci i mladima, a ne i odraslima. Prema tradicionalnom shvaćanju, život je podijeljen u dva odvojena razdoblja: razdoblje djetinjstva i mladenaštva u kojem se uči i razdoblje odraslosti u kojem se radi. Cjeloživotno učenje proširuje koncept obrazovanja sa školovanja mladih (i odraslih) na neformalno i informalno obrazovanje odraslih, a uključuje i iskustveno učenje mladih i odraslih” (Pastuović 2008: 255). Na osnovu svega navedenog jasno se da uočiti da su riječi prve objave „IKRE’...” u potpunosti kompatibilne s odrednicama pojmova cjeloživotnog učenja i obrazovanja, a s obzirom da su starije od ovih savremenih koncepata može se slobodno reći da su ih direktno i nagovijestile. Budući da vjerski tekstovi sa sobom nose i obligatni aspekt, dalje se može konstatovati da je obaveza svakom vjerujućem čovjeku da se uključi i tokom cijelog života učestvuje u konceptu cjeloživotnog učenja i obrazovanja.

Kur’anske poruke Prve objave između određenosti i neodređenosti

Analizom kur’anskih poruka Prve objave kroz prizmu određenosti i neodređenosti može se uočiti da one sa sobom nose niz vrlo snažnih i značajnih poruka i dodatnih smjernica za sve one koji ih uvažavaju. Inače, jedno od fundamentalnih pravila u Kur’anu jeste pitanje određenosti i neodređenosti kur’anskog iskaza, jer čim nešto nije konkretno određeno to ukazuje da te poruke imaju status općenitosti. Upravo kroz tu prizmu određenosti i neodređenosti analizirat ćemo poruke Prve objave u Kur’anu u kontekstu didaktičkog upitnika.

Neodređenost uzrasta – ko treba učiti

Ako pažljivo analiziramo poruke Prve objave uočiti ćemo da se njima uopće ne precizira KO treba učiti i čitati. Ta činjenica direktno implicira obavezu svim osobama bez obzira na uzrast, spol, rasu, imovinsko stanje, društveni položaj itd. da se cijelog života usavršavaju učeći, što je direktna odrednica „cjeloživotnog učenja i obrazovanja”. Dakle, psihostruktura svake osobe postaje irelevantna pred obavezom da čovjek čita i uči dokle god je živ.

Neodređenost oblasti učenja – šta treba učiti

Osim što nije konkretno određeno ko treba učiti, u poruci Prve objave nije navedeno ni ŠTA treba učiti. Dakle, predmet čitanja, učenja, izučavanja postavljen je potpuno otvoreno i općenito te se direktno odnosi na sve ljudske naučne oblasti i dostignuća iz umjetnosti, kulture i drugih oblasti života. Dobri poznavaoци historije islamske civilizacije su dobro upoznati s činjenicom da su najveći umovi muslimanskog svijeta (Ibn Sina, El-Biruni, Ibn Rušd...) bili istaknuti naučnici u mnoštvu različitih naučnih disciplina, u čemu su čovječanstvu dali nemjerljiv doprinos.

Neodređenost mjesta – gdje treba učiti

Već je navedeno da se organizovani proces učenja odvija u obrazovnim ustanovama. Tokom vremena, čovječanstvo je razvilo niz obrazovnih ustanova koje se mogu klasificirati po različitim odrednicama. Međutim, ako se te odrednice isključe, a ostane poruka da čovjek treba učiti, onda se ponovo postiže općenitost obaveze, a svakom pojedincu se ostavlja na slobodan izbor gdje i u kojoj će se ustanovi, pa čak i u kojoj državi, uključivati u procese učenja i obrazovanja. Dalje, čovjeku je ostavljen slobodan izbor da li će se usavršavati (učeći) u svojoj kući, na poslu, na kursevima, u obrazovnim ustanovama, da li će se uključiti u *e-learning* ili će preferirati printane knjige. Dakle, sve je to ostavljeno na slobodnu volju, samo se traži da čovjek čita i uči.

Neodređenost vremena – kada treba učiti

Sljedeći segment ove analize predstavlja razumijevanje poruke Prve objave pitanjem KADA treba učiti? Da li se to odnosi na jutarnje, prijepodne, poslijepodne, večernje ili ponoćne sate? Da li se, pak, odnosi na predškolski, osnovnoškolski, srednjoškolski, dodiplomski, diplomski, postdiplomski period? Da li se odnosi na pripremni period prije traženja

posla, na dodatno usavršavanje u profesiji nakon što čovjek pronade posao ili, pak, na dalje usavršavanje nakon što stekne zasluženu penziju? S obzirom da ništa od navedenog nije precizirano, poruka je vrlo jasna. Odnosi se na sve periode ljudskog života, a na čovjeku je da, shodno svom rasporedu, odabire i koristi svaku priliku za dodatno usavršavanje i izgradnju svojih sposobnosti.

Neodređenost sredstva – čime (koristeći koja sredstva) treba učiti

Čovječanstvo je tokom vremena izumjelo mnoštvo raznovrsnih nastavnih sredstava i pomagala kojima se intenzivira proces učenja. Danas na raspolaganju imamo na stotine različitih didaktičkih sredstava kojima čovjek značajno ubrzava i intenzivira procese učenja. Shodno utvrđenom pristupu, kur'anski ajeti Prve objave ostavljaju na slobodnu volju i izbor svakom čovjeku da se u procesu učenja koristi bilo kojim didaktičkim sredstvom. Bitno je samo da uči, a koja sredstva će koristiti u tom procesu stvar je njegovih sklonosti i njegove slobodne volje. Istina, u ajetu se spominje da Gospodar čovjeka poučava peru (pisaljci, olovci, tastaturi...), ali ovdje pero valja razumijevati samo kao sredstvo intenzifikacije procesa učenja kojim se samo manje ili više trajno čuvaju podaci i informacije koje čovjek ocijeni kao značajne za proces njegovog cjeloživotnog učenja i usavršavanja.

Neodređenost načina – kako treba učiti

Kao što nisu određena sredstva koja će čovjek koristiti u procesu cjeloživotnog učenja također nije određen ni način, KAKO, odnosno na koji način, treba učiti, što implicira da svaki čovjek u procesu učenja bira metode, oblike rada, postupke, izvore literature, profesore i edukatore koji mu najviše odgovaraju. Dakle, kako će ko učiti uopće nije važno. Ponovo je važno samo to da čovjek uči.

Određenost razloga učenja – zašto treba učiti

Nakon svih ovih neodređenosti kur'anskih poruka Prve objave dolazi se i do skoro pa jedine određenosti u svih pet ajeta. Naime, jedino što je striktno određeno jeste poruka da čovjek treba učiti u ime svoga Gospodara! U suštini, ova odrednica implicira da čovjekovo učenje i cjeloživotna izgradnja trebaju biti jedan od najiskrenijih, najintimnijih i najplemenitijih procesa posvećenih direktno Gospodaru svih svjetova. Hipokratova zakletva, učiteljska zakletva, advokatska zakletva... i sve ostale zakletve kojima se ističe odanost u pozivu, plemenitost u radu i djelovanju, te druga svojstva koja se ističu profesionalnim zakletvama, u suštini su samo derivati ove poruke Prve objave. Osoba koja u

proces učenja uđe na osnovu uputa Prve objave, osoba koja cijelog života uči u ime Stvoritelja svjetova, zasigurno neće imati problema u poštovanju bilo kojih ljudskih ili profesionalnih moralnih kodeksa. Takve osobe su dragocjene u bilo kojem društvu da se nalaze i svima je od interesa da ih ima što više.

Zaključna razmatranja

Prva objava je otvoreni poziv na cjeloživotno učenje

Nakon svega navedenog lahko se da razumjeti da su kur'anske poruke sadržane u Prvoj objavi otvoreni poziv na cjeloživotno učenje. Taj poziv u sebi sadrži svega dva insistiranja, tačnije dva imperativa. Prvi je da čovjek konstanto uči tj., današnjim rječnikom rečeno, da bude revnosta u procesu cjeloživotnog učenja i obrazovanja. Pri tom procesu su mu ostavljeni na slobodnu volju i lični izbor svi ostali detalji tog procesa čija je širina ukazana u prethodnim stavkama. Drugi imperativ je da sav njegov trud i zalaganje na tom planu budu u ime Boga, kao nešto najintimnije, najiskrenije i najplemenitije, ali nešto čija će blagodat obuhvatiti kako njega tako i druge ljude i širu društvenu zajednicu.

THE FIRST REVELATION OF THE HOLY QURAN – QURANS' INVITATION ON LIFELONG LEARNING

- Abstract-

This paper presents an understanding of the concept of lifelong learning through the prism of the messages from the Qurans First proclamation. After the introductory considerations and the quotation of five ayats, which constitute the First proclamation, and the definition of used terms, the Quran's messages from the First proclamation were analyzed in the context of the need for lifelong learning. The results clearly prove that the concept of lifelong learning is fully compatible with the messages from the First proclamation in the Quran and that Quran requires lifelong learning from his believers. In doing this, Quran leaves to the believers a wide freedom of choice regarding the choice in the process of lifelong learning.

Keywords: Quran, learning, education, lifelong learning and education.

Literatura

- Al-Halidi, A. 1988. El-Menhedžu l-Hareketi fi Zilali l-Kur'an, svezak 2, Džidda.
- Barry i Sahlberg. 1996. Psychology And Education: Understanding Teaching And Learning. Chicago - London - New Delhi - Paris - Seoul - Sydney - Taipei - Tokyo.
- Coombs, P. 1968. The World Educational Crisis. New York. Oxford University Press.
- Coombs, P. H. 1968. The World Crisis in Education. New York. Oxford University.
- Danilović, M. 1998. Tehnologija učenja i nastave. Novi Sad, Zrenjanin, Beograd.
- Dave, R. H. (ed.) 1976. Foundations of Lifelong Education. New York. Pergamon Press.
- Handžić M. 1972. Uvod u tefsirsku i hadisku nauku. Sarajevo.
- Jarvis, P. 1983. Adult and Continuing Education. New York. Croom Helm.
- Karić, E. 1998. Semantika Kur'ana. Sarajevo. Bemust.
- Korkut, B. Kur'an s prijevodom.
- Olport, G. 1985. Sklop i razvoj ličnosti. Knjiga I. Beograd.
- Pastuović, N. 2008. Cjeloživotno učenje i promjene u školovanju - Odgojne znanosti. Vol. 10, br. 2. Zagreb. Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Poljak, V. 1985. Didaktika. Zagreb. Školska knjiga.
- Radonjić, S. 1985. Psihologija učenja. Beograd. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Taslaman, C. 2006. Kur'an: nenadmašeni fenomen. Sarajevo. Dobra knjiga.
- Titmus, C. J. (ed.). 1989. Lifelong Education for Adults. Oxford, New York, Beijing, Kronberg, Sao Paulo, Potts Point (Australia), Tokyo, Toronto. Pergamon Press.